

Stanislovas Moravskis.

„Nuo Merkinės iki Kauno“. Fragmentas apie Merkinę. 1850 m.

Vertimas Reda Griškaitė.

Kas nežino Merkinės? Su ja susiję istoriniai atsiminimai ankščiau gerai, o dabar – dar geriau jau ne vieno mokyto ir gabaus žmogaus papasakoti.

Nėra reikalo kartoti tai, ką visi žino. Gal mus nustebintų tik tai, kad apie Merkinę, net ir dabar, net ir tie žmonės, kurios niekuomet jos nėra nė akyse rėgėję, daug daugiau žino...nei ji pati apie save! Jeigu net nukirstum galvą – tiesiogine to žodžio prasme – likimo išrinktam merkiniečiui, kertu lažybų – jam pirma galva nukris nei pasakys, nes nežino, kad čia, pavyzdžiui, mėgo lankytis, kad čia 1648 metų gegužės 20 dieną su tikro išminčiaus šypsena veide ir tardamas, kaip angelas, nusiminusiems tarnams ir bičiuliams „Labanakt broliai!“ numirė vienas riteriškiausių, vienas geriausių mūsų karalių – Vladislovas IV, dideliam visos tautos liūdesiui ir sielvartui; kad čia, pavyzdžiui, Maskvos imperatorius Petras didysis per karus su Švedija du kartus, 1707 ir 1708 metais, lankėsi; kad čia 1744 metais savo gyvenimą baigė didis ir mokslingas vyras, Vilniaus vaivada, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmonas Mykolas, paskutinis Višnioveckių giminės palikuonis.

Nežino net ir to, nors patys tik medžioja ir mažai ką daugiau daro, kad čia kitados buvo tokie garsūs Lietuvos ir Lenkijos monarchų, taip pat ir paties Vladislovo IV, medžioklės plotai.

Taigi čia mirdavo dideli arba garsūs žmonės! Sumedžiodavo čia ir didelių stambių, sunkiai šiuo požiūriu su kitais kur nors tos rūšies padarais galinčių būti palygintų žvėrių!..

Merkinė, kaip matyti, skirta kapų ir karstų šlovei, vis dėl to kadaise turėjo būti... šis tas nepalyginti geriau nei dabar! Tai nuolatos liudija ir dabartinėje jos teritorijoje ir aplinkui randami mūro bei stulpų pėdsakai, taip pat iširiamos įvairiausio dydžio plytos, kokių jau nuo seno naujesnių laikų mūsų žmonės niekuomet negauna. Ten, kur Merkys įteka į Nemuną, kalne kadaise žmogaus rankomis supiltame, kaip paprastai, karalienės Bonos vardu vadinamame, dar prieš aštuonerius metus buvo iškasta didelė rankena, geležinė „ausis“, – regis, pakeliamojo tilto liekana.

Nuolatinė savo tėvynės nesėkmingo likimo liudininkė, nuolatinė kryžiuočių, rusų ir švedų žygiavimų auka Merkinė paskutinio smūgio sulaukė 1794 metų balandžio pabaigoje – gegužės pradžioje, per Kosčiuškos sukilimą. Išblaškyti ir pergąsdinti rusų

daliniai, Tučkovo ir kitų vadovaujami, po generolo Jasinskio organizuoto Vilniaus sukilimo bėgo Gardino link, kad susijungtų su didesne kunigaikščio Cicijanovo kolona, – Merkinė tuomet buvo sudeginta.

Tas pats Cicijanovas, kilęs iš Azijos, vėliau Gruzijos valdytojas, žuvo žemėje, kurios paviršiuje nuolatos liepsnoja ugnis, – prie Baku, prie Kaspijos jūros. Buvo nužudytas paties Baku chano ranka, kuris klastingai buvo iškvietęs jį į derybas ir pokalbį prie tvirtovės pylimo (1806 metais).

Dabar Merkinė, vargingas miestelis, nuskurdusių žydų tirštai apgyventas, netekusi savo dominikonų, visai be reikalo dėl pramonės ir prekybos įspraustą į patį čia pat prie jos su Nemunu besijungiančio Merkio kampą, vis dėl to turi naują, jai savitą, o gal būt dabartinais laikais ir geresnę, nes naudingesnę šlovę.

Nes ji dabar ir visoje Lietuvoje, ir už jos ribų visų pirma garsėja savo džiovintų grybų puikumu ir gausumu!.. Čia jų, ypač sveikų, švarių, kuo puikiausiai paruoštų, ypatingo aromato (be to, čia visuomet jų galima nusipirkti kuo pigiausiai), tiek, kad dažnai – ir jau vis dažniau – skuba čia jų risčia iš Rusijos gilumos pirkliai, ir pastaraisiais metais jie jų kainą jau labai pakėlė.

Didžiuliai čionykščiai pušynai dosniai tiekia tą lietuvišką skanėstą. Grybai baravykai – tai mūsų nacionaliniai Perigoro triufeliai! Be abejo, nors ir kaip ir savo liežuvį, ir gomurį svetimų šalių virtuvių išmonėmis būtum sugadinęs, tūkstantį kartų ir lengviau, ir greičiau apsieisi be triufelių, negu be džiovintų grybų.

Be kita ko, teisybę sakant, Lietuvoje, kaip ir Voluinėje, nuostabiųjų triufelių visiems mums, visiems iki vieno, be abejo niekuomet nepristigtų, jeigu ir čia, kaip pavyzdžiui, kadaise Nalibokuose, jų paieška nuoširdiai būtų norima užsiimti. Nes jų ne kartą buvo randama ir čia, aplink Jiezną, ir Siponyse, ir palei visą Nemuno juostą, jau nekalbu apie kitas mūsų plačios Lietuvos vietas. Taip pat didele šlove, nors (deja!) ir neatnešančia jokio pelno, iki pat šių dienų Merkinė garsėja (ir ta šlovė tikriausiai jai dar labai ilgai liks) dėl savo nepervažiuojamų, kaip dulkės smulkių libijietišku smėlynų, kuriuose net iki pat stebulių pats lengviausias valstiečio vežimas nugrimzta ir keliautojui ilgą bei griežtą paskiria bausmę. Pagaliau garsėja Merkinė savo puikiomis grikių kruopomis, dėl daugybės grikių, kuriuos čia norom nenorom privalo sėti dėl tnykštės žemės nederlumo.

Štai tau ir dabartinės Merkinės šlovė!.. Tas, kuris iš mūsų čionykščių valstiečių buvo toks narsus, kad išdrįso išsirengti kelionėn net į Merkinę, tas drąsiai ir visai pagrįstai užriečia nosį: nes tokį keliauninką, tokį Cooką ar Clappertoną mūsų namisėdos

gerbia ir dievina, o gražiausios merginos savo ruožtu prie jo veržiasi ir rodo pirštais, ant kurių mūsų didis keliautojas su pasididžiavimu mauna iš Merkinės krautuvininko pirktus iš gryno žalvario nulietus žiedelius.

Dar prieš trisdešimt metų (tai, be abejo, žinote) tas, kuris mūsų krašte norėjo žmonėms pasirodyti po pasaulį klajojęs, – o tokių čia nebuvo tiek daug, kiek grybų Merkinėje, – paprastai tik veną ausį mažą, dažniausiai auksinį, o iš bėdos ir sidabrinį, įsisegdavo auskarą.

Iš tokio papuošalo, o tiksliau – iš tokios vėliavos, iš karto pažindavai keliautoją, avantiūristą, daug ką mačiusį žmogų: nes visi tie žodžiai iš esmės reiškė tą patį.

Vis dėl to ne vienas ir toks, kuris visuomet tik už krosnies sėdėjo, tik dėl to auskaro užsimesdavęs ant savęs pasisavintą šlovę, esant palankiomis aplinkybėms, iš tikrųjų būdavo pripažįstamas didžiu keliautoju. O žaidimas anuomet buvo vertas rizikos: nes tokie žmonės visuomet nemenką įtaką mūsų naiviai visuomenei darė.

Jau dvidešimt metų, kai visoje Europoje politinės katastrofos, dėl kurių iš vienos vietos į kitą blaškosi tūkstančiai prievarta iš savo tėvynės išvytų žmonių, o dar labiau – geležinkeliai, akies mirksniu žmogų nunešantys iš vieno pasaulio krašto į kitą, keliai, kurie bet kokius kelionė sunkumus bei naudą ir net pačią erdvę matematiškai sumažino iki nulio, – visa tai iš pagrindų pakeitė senovinius tuo požiūriu įsivaizdavimus. Šio pasikeitimo rezultatai tokie: pirma, jau joks gerai išauklėtas žmogus apie savo keliones nekalba, antra, Varšuva, pavyzdžiui, nuo Paryžiaus ar Londono pasidarė beveik arčiau negu mūsų Merkinė savuosiuose smėlynuose nuo Kauno ar Gardino.

Taigi jau dingo visas žavesys, prieš pusę amžiaus dar sietas su didelėmis esamomis arba jau įvykusiomis kelionėmis! Ir jau auskaras vyro ausyje absoliučiai nieko nereiškia!..

Menka bėda!

Tačiau pas mus, kur kaimuose apie tai nežinoma, kur tik vos vienas iš kelių tūkstančių yra girdėjęs (nors tuo ir netiki), kad kažkur ten, ponuli, galima važiuoti vežimu be arklio; pas mus, kur visi aukštesniųjų visuomenės sluoksnių papročiai, madai pasikeitus, pereina į žemesnius sluoksnius ir juose tvirtai laikosi; pas mus, kur kiekviena pati menkiausia kelionė dar visą senovinę savo didybę išlaikė, čia geltonsnapis, vos porą mylių nuo savo lizdo atsiplėšti išdrįšęs, jau iš tikrųjų ir auskarą įsisega. Nors iki šiol, bent jau čionykščiame krašte, abiejų lyčių nusistatymas prieš tą papuošalą kaip papuošalą dar yra labai stiprus. taigi čia jis yra simbolis.

Taigi toks kavalierius, valstietis nuo Punios ar nuo Jiezno, kai, kaip jau minėjau, kartais iki pat Merkinės arba kokią vieną kitą mylią net ir už Merkinės nuvyksta, o tai, trumpai tariant ne mažiau kaip šešias mylias kelio sudaro, grįžęs pasakojimuose nuolat mini vieną dalyką: kad nuo Merkinės iki Gardino lietuvių kalba įgauna tam tikrą šiurkštesnį akcentą, tam tikrą balso artikuliacijos praščiokiškumą, tam tikrą filologinį aitrumą ir nebetenka to nuolatinio dainingumo, tos dvibalsių gausybė, o tuo čionykščių valstiečių kalba net iki pat Kauno pasižymi, ir tai tikrą bei nenuginčijamą jos grožį sudaro... Man tai dar vienas įrodymas, kad liaudis, kuri čia aplink mane gyvena, turėjo priklausyti kažkokiai tai lietuvių genčių ir dalį jos kraujo po šiai dienai savyje tebesinešioja...

Nuvažiavę keturias mylias – tai koja už kojos, tai lengva ristele – iki šiol užmirštu vieškeliu nuo Merkinės iki Kauno, pagaliau pasiekiamo vargšą Alytų. Tačiau gal norėtum eiti palei Nemuno vagą!